

niet langer zuiver reflexief, laat staan objectief of neutraal. Wat ik hoger als 'politiek' en 'ethiek' omschreef, beschouw ik als de belangrijkste 'intoxicaties' van het denken van Rudi Laermans en Dirk van Bastelaere.

Politieke intoxicatie

De eerste intoxicatie van het denken is politiek. In zijn opstel *Hugo Brems en de hidden agenda van de kleinburgerij* citeert Van Bastelaere niet toevallig denkers die zich intens hebben beziggehouden met de relatie tussen discours en macht (Foucault), met het culturele veld als een competitief systeem (Bourdieu) en met de reproductie van bepaalde ideeën door 'ideologische staatsapparaten' zoals het onderwijs (Althusser). Literaire uitingen worden van hun humanistisch aura ontdaan en opgenomen in wat Walter Benjamin de 'Literaturkampf' noemt: 'een strijd om de zichtbaarheid van de eigen literatuuropvattingen die iedere betrokkene bij het literaire bedrijf voert, of hij dat nu zelf beseft of niet.' (p. 261) De laatste toevoeging is van groot belang: de intenties of het bewustzijn van de betrokkene doen er eigenlijk niet toe. In het systeem is hij een positie die bepaald wordt door zijn verschil/strijd met andere posities.

De strijdmetafoor heeft alles te maken met het besef dat er binnen een bepaald sociaal of cultureel veld geen ideologisch neutrale posities zijn. De strijd die gevoerd wordt, is er een om symbolisch en economisch kapitaal, om consolidering en legitimering van de eigen positie. Het ontkennen van ideologie is bij uitstek ideologisch. Van Bastelaere hanteert graag en zeker niet zonder provocatieve bedoelingen de militaire terminologie wanneer hij over de literatuur spreekt. Het literaire veld hervindt zijn wapengekletter, zijn charges, zijn bulderende kannonnen, zijn strategische terugtrekkingen en zijn Blitzkriege. Zo noemt Van Bastelaere tijdschriften 'kleine oorlogsmachines' of 'kleine legitimatiemachines': 'Een tijdschrift is dus in zekere zin een mini-institutie die naar dominantie streeft binnen het veld van de literatuur. Nu wordt de dynamiek van het veld volgens Bourdieu bepaald door "la lutte permanente à l'intérieur du champ". Vanuit deze logica van permanente strijd is het normaal dat tijdschriftenmakers ook tijdschriftenlezers zijn, experts die in hun streven naar distinctie en dominantie andere experts een deel van de macht, de literaire infrastructuur en het literaire territorium betwisten. Steeds wordt door specialisten een tactisch spel gespeeld en zetten experts valstricken uit voor

andere experts.' (p. 236) Dirk van Bastelaere omschrijft zijn eigen opstellen als 'interventies'. Met zijn polemische opstellen over poëzie en poëziekritiek heeft Van Bastelaere het poëziedebat in Vlaanderen gemarkeerd en critici als Hugo Brems en Herman de Coninck tot duidelijkere positiebepalingen gedwongen. Van Bastelaere heeft de opvattingen over poëzie op een bepaalde manier 'ontindividualiseerd' en teruggevoerd tot politieke en ideologische positiebepalingen. Van Bastelaere verzet zich met klem tegen wat hij biedermeierpoëzie en dito poëziekritiek noemt, die in het teken staan van emotionaliteit, menselijke problematiek, het verlangen naar rust en harmonie, huis-, tuin- en keukenromantiek, milde ironie,... Daartegenover verdedigt hij een poëzie die zich bewust is van haar modernistische erfenis (sinds Baudelaire, Mallarmé, Lautréamont,...) en dialogueert met de ontwikkelingen binnen de moderne linguïstiek, filosofie en psychoanalyse (Barthes, Kristeva, Derrida, Lacan,...). Aan die poëzie kent hij daarom sterkere 'waarheidsaanspraken' (p. 261) toe.

Met zijn publicaties en publieke interventies heeft Rudi Laermans de voorbije decennia de Vlaamse podiumkunsten vertrouwd gemaakt met de cultuursociologische analyses van Pierre Bourdieu. Net zomin als bij Van Bastelaere gaat het bij Laermans om een analyse van intenties of om een beschrijving van individuele meningen. De 'anonimiteit' waar Laermans in meer dan één context naar verwijst, betekent dat de mens als individu met zijn bedoelingen, zijn vrije keuzes, zijn persoonlijke waardeoordelen en zijn andere menselijke eigenschappen geen rol speelt in de analyses. Het gaat om velden en de onderlinge verhouding tussen ingenomen posities. Naast Bourdieu is de systeemtheorie van de Duitse sociale wetenschapper Niklas Luhmann een belangrijke methodologische onderbouw. Laermans schreef een studie over Luhmann onder de titel *Communicatie zonder mensen*. Dat systeemtheoretische concept van 'communicatie zonder mensen' schraagt zijn essays. In die zin belijdt hij een theoretisch a-humanisme: de mens is niet langer de maat van alle dingen. Het spreken over, het tonen van, het beoordelen en waarderen van kunstwerken is een complex communicatief gebeuren, een discursief netwerk van krantenartikels, publicaties, cafégesprekken, beslissingen, roddel, small talk over kunstwerken en reputaties. Dat zijn sociale (dus anonieme), veel meer dan individuele praktijken. 'Als je kijkt naar processen van networking in de sfeer van de kunst, stel je vast dat het er

voor alles om gaat een solide en overtuigend netwerk op te spannen tussen woorden en objecten, tussen wat mensen zeggen of beslissen enerzijds en de materiële kwaliteiten van een voorwerp of een reeks lichamelijke bewegingen anderzijds.' (p. 144) Het gaat om processen van 'vernetwerking', van het op elkaar aansluiten van woorden en objecten zodat de kans op publieke zichtbaarheid en ruchtbaarheid vergroot. Met het individu en zijn intenties heeft dit allemaal weinig te maken.

Deze manier van denken en analyseren staat haaks op wat Rudi Laermans omschrijft als 'de neo-kritiek', een houding waarin de kritiek gepersonaliseerd of geïndividualiseerd wordt. Het is deze persoonlijke, kritische houding die bij Laermans zwaar onder vuur ligt. In het essay *Neokritiek en staatsliberalisme (Proeve van situationistisch denken)*, het indrukwekkendste maar ook het somberste essay van de bundel, wordt de 'kritische houding', waartoe we allemaal opgeroepen worden (door de media, door het onderwijs), geanalyseerd als een typisch product van het neoliberalisme of het staatsliberalisme. De neokritiek is de culturele pendant van de vrijmarktideologie van allen tegen allen. Het ontmaskeren, aanklagen, veroordelen van personen – en dat liefst op een zo spectaculaire mogelijke manier –, is de geliefde bezigheid van de neocriticus. Sociale en structurele problemen worden op die manier gepersonaliseerd. Alle talkshows (van *Ter Zake* tot de meest banale Jerry Springer-klonen) lijken onder die wet te vallen: de neokritiek 'richt zich gedurig op het ontmaskeren van anderen, en hun spreken of handelen, in termen van persoonlijke belangen, macht, posities...' (p. 161) Neokritiek is 'woordenfetisjisme': 'Haar werkelijkheidsgehalte is primair van de orde van het demonstratieve gebabbel. Kritiek staat thans niet langer tegenover het sociale, maar fundeert het.' (p. 162) Het authentieke kritisch denken implodeert onder het gewicht van de persoonlijke kritische houding, de nieuwe intellectueel is een moralist, is politiek correct, gaat een verbond aan met de media en probeert spraakmakend te zijn: 'Niet kennis maar kunde geeft de doorslag; niet "het goede" maar het bruikbare telt: de performativiteit heeft in de moderne samenleving de reflexiviteit al lang opgeslorpt.' (p. 155) Er is een aantal overeenkomsten te ontdekken tussen wat Van Bastelaere de kleinburgerlijkheid van de biedermeier noemt en Laermans neokritiek. In beide gevallen staat de mens – zijn humanisme, zijn moralisme – als maat voor het denken. Ik kom daar nog op terug.